

בין שכחה לזיכרון

דמיין לעצמך, קורא.ת יקר.ה, שאת.ה מתעורר.ת כל בוקר ללא כל זיכרון של אלה שמסביבך. החקירות הספרותיות של אמיר נסאר מתפתלות בין זכרוננו הטוטלי של פונס הזכרן מסיפורו של בורחס ובין השכחה המוחלטת כתוצאה מצלילה אל נהר לת'ה שבעולם התחתון. האם חיים שבהם דבר לא נשכח הם ראויים למחייה?

מאמר מאת אמיר נסאר דצמבר 19, 2024

התערבות עריכתית: מיכל ב. רון

1.jpg

[1] אמיר נאסר, אל תוך הדממה, צילום אנלוגי, 2024

זיכרון / שכחה

: mémoire, oubli צרפתית

: Erinnerung, Gedächtnis, Vergessen גרמנית

: mnêmê, mnêmosunê, memnêmai, Lêlhê, יוונית
lêsmosunê

subverine, menini, obliviscor לטינית

[...]

'לשכוח'

פועל

מקור: אנגלית עתיקה **forgietan**

- לאבד את היכולת להעלות בזיכרון: לא להצליח לזכור דבר
מה שנודע או נחוה בעבר.

- במובן הפיזי, לאבד אחיזה במציאות: להתנתק ממה
שממשי, דבר שמוביל לשחיקה של הקשרים בין עבר, הווה
ועתיד. [1](#)

-לשכחה יש קשר לזיכרון, שהוא אי-שכחה, או צורה של נגד שכחה, ההופכת למצב טבעי שנוצר באמצעות מאמץ סלקטיבי של התודעה. המילים באנגלית (forget) ובגרמנית (vergessen) עקבות את הנושא זורם כוח מעין על מרמזות (oblitare, "למחוק, למחוק") החוויה, אשר אז נמצאת מחוץ להישג יד. המחיקה במילה הצרפתית oubli (לטינית נמוכה oblitare, "למחוק, למחוק") מעבירה את הרעיון של קשר מבוקר יותר: כאן, מחיקה היא מושא לניתוח כשלעצמו; שכחה חדלה להוות ניגוד לתהליך סלקטיבי שיטתי של זיכרון או היזכרות, וביצירה אמנותית היא מאפיינת את מצב המעבר המכריע לסדר משמעות אחר.⁴

- להפחית או להיפטר ממה שכבר אינו נחוץ: לשחרר זיכרונות, מחשבות או חפצים שאין להם עוד חשיבות.²

'יתנאסא'

פועל

מקור: ערבית يتناسى

- להעמיד פנים ששוכחים: להעמיד פנים שדבר מה נשכח במכוון.

- לשכוח במכוון: להחליט באופן מודע לשכוח דבר מה, לעתים קרובות כמנגנון התמודדות.

- פניה של התודעה נגד עצמה: תהליך שבו התודעה מדחיקה או מעוותת זיכרונות, אולי כאמצעי להגנה עצמית.³

השיח סביב הזיכרון, כמו הזיכרון עצמו, חמקמק, נתון למעידות ועיוותים. בשכחה זו צומחת פואטיקה חדשה של שכחה. נראה שאנו חיים בעידן שטוף אמנזיה תרבותית - שבה עצם פעולת השכחה הופכת לנרטיב שקט אך עמוק של זמננו. קטע קצר זה מבקש להתחקות אחר קווי המתאר של השכחה בכמה טקסטים ספרותיים, לחשוף את פעולותיה השקטות, את הפואטיקה הנסתרת שלה, שכן האדם, מטבעו, הוא "יצור שוכח (obliviscens animal)".⁵

לא לשכוח כלום

בחיפוש זה, אי אפשר לשכוח את דמותו של פונס (Funes) הזוכר מיצירתו של חורחה לואיס בורחס - דמות שמגלמת, באופן פרדוקסלי, את האנטיתזה של השכחה. כאשר דנים בזיכרון ובהיעדרו, פונס עולה כאחת הדמויות המשמעותיות ביותר בספרות, תזכורת בולטת למה זה אומר לזכור הכל ולא לשכוח כלום. אף על פי שפונס עשוי להיראות כמו בחירה מובנת מאליה לכל דיון בזיכרון, אני רוצה להתעמק בסיפור זה כדי לחלץ ממנו כמה אלמנטים מרכזיים.⁶

הסיפור הקצר של בורחס נפתח במילים "אני זוכר", מה שמרמז על אדם שאבד במעשה ההיזכרות, טועם את זיכרונה של דמות רחוקה שהכיר פעם ומשקף כיצד דרכיהם הצטלבו. דמות זו היא פונס, צעיר שחייו לוקחים תפנית דרמטית לאחר שנפילה מסוס מותירה אותו נכה. בעקבות תאונה זו, זיכרונה של פונס הופך לבלתי נדלה, ומעניק לו את היכולת יוצאת הדופן, אך המעיקה, להיזכר בכל פרט בקיומו בבהירות מושלמת. טרנספורמציה זו מסמנת את תחילתו של חקר מעמיק של ההשלכות של זיכרון בלתי מעורער שכזה:

"הוא זכר את צורות העננים בדרום עם שחר ב-30 באפריל 1882, ויכול היה להשוות אותן בזיכרונה עם הגרגרים המשוישים בעיצובו של ספר עור שראה רק פעם אחת, ועם הקווים בתרסיס שמשוט הרים בריו נגרו ערב קרב קבראצ'ו".⁷

אנו מבינים עוד שפונס אינו מסוגל כעת לשכוח דבר, כל קיומו מנוגד לשכחה:

"הוא יכול היה לשחרר את כל חלומותיו, את כל גחמותיו. פעמיים או שלוש הוא שחזר יום שלם. הוא אמר לי: יש לי יותר זיכרונות בעצמי לבד מכל בני האדם מאז שהעולם היה עולם. ושוב: החלומות שלי הם כמו לילות השימורים שלך. ושוב, לקראת שחר: הזיכרון שלי, אדוני, הוא כמו פח אשפה... למעשה, פונס לא רק זכר כל עלה של כל עץ, אלא אפילו כל אחת מהפעמים שהוא תפס או דמיין אותו".⁹

האם משהו באמת ירצה לחיות חיים שבהם שום דבר לא נשכח - שברון לב, מוות, אסונות, זיכרונות כואבים? כדי לחיות, צריך לשכוח פרטים מסוימים; כדי לשרוד, צריך לשחרר חלק מהעבר. אבל יותר מזה, כדי לחשוב, לתפוס ולהגות רעיונות מופשטים, שכחה היא חיונית. כפי שכותב בורחס, "לחשוב זה לשכוח הבדל, להכליל, לפשט. בעולם השופע יתר על המידה

של פונס לא היו אלא פרטים, פרטים כמעט רציפים" [10](#). עולמו של פונס, המוצף בשרשרת אינסופית של פרטים זעירים, הופך את החשיבה הקונבנציונלית לבלתי אפשרית.

לשכחה, עם כוחה לנתק אדם ממלוא המשמעות, מציעה אמצעי להנצחת הזיכרון. הזיכרון חושב, אך מצליח לעשות זאת רק באמצעות שכחה, אם במקום לסמן אובדן, בריחה או נטישה הזיכרון מאפשר לנו להיפך לשחזר התייחסות. אנחנו בוחרים מה נחשב. [11](#)

אף על פי שבורח תיאר את סיפורו של פונס כ"מטאפורה ארוכה של נדודי שינה", הוא עדיין מציע תובנות חשובות לגבי טבע הזיכרון והשכחה. חשבו, בתרגיל תיאורטי, על דמות שאנו עשויים לכנותה לידיה השכחנית או לוקאס השכחן, שלעולם אינה מסוגלת לשמור אף אחד מזיכרונותיה. באיזה עולם תחיה דמות כזו? איך ייראו חייה היומיום שלה? - חיים טרגיים, הייתי טוען, כמו אלה שעל פונס לסבול. זיכרון דורש המשכיות, שבה כל יום נבנה על קודמו. בעוד שהמוח עשוי לשנות או לשכוח פרטים מסוימים, המשכיות זו חיונית לבניית קיום משמעותי. לחיות בעולם נטול זיכרון, שבו כל יום מתחיל כלוח חלק, זה לגלם את מהות הניהיליזם.

תארו לעצמכם, קוראים יקרים, שאתם מתעוררים כל יום בלי זיכרון של הסובבים אתכם. בכל בוקר, עליכם להרכיב מחדש את מצבכם הנוכחי, להסתמך על אחרים שיסבירו היכן אתם נמצאים ומה קרה. לא מסוגלים לשמור זיכרונות, אתם מתחילים מחדש כל יום, צוברים מידע רק כדי לשכוח אותו עד היום הבא. אין לכם זיכרון של יקיריכם - מושג שהוליווד ניצלה עד כדי בחילה. האם גורל זה נסבל יותר מזה של סזיפוס? האם אנו יכולים לדמיין את לידיה או לוקאס מאושרים?

"האדם רשאי בהחלט לשאול את בעל החי: מדוע אינך מדבר איתי על אושרך אלא רק מסתכל עלי? בעל החי אכן רוצה לענות ולומר: כי אני תמיד שוכח מיד מה רציתי לומר - אבל אז הוא כבר שכח את התשובה הזו ונשאר דומם: כך שהאדם יכול רק לתהות". [12](#)

לשכוח הכל

כאן אנו פוגשים בזרם המתפתל של לתה (Lethe), נהר השכחה. במיתולוגיה היוונית, לתה הוא שמה של ישות אלוהית נשית, המנוגדת למנמוסינה (Mnemosyne), אלת הזיכרון. היא, במובן פיגורטיבי, אמה של השכחה. עם זאת, מה שמעניין אותנו כאן הוא לתה, הנהר שבעולם התחתון, המעניק שכחה לנשמות המתים. אלמנט המים הוא קריטי, שכן נשמות נודדות אלו שותות מנהר לתה כדי להשתחרר מחוויות העבר ומחיייהן כהכנה להיוולד מחדש בגוף חדש.

כאשר הוא עוזב את הקרב (בספרים 2 ו-6) וחוזר לאמו, הקטור אינו רוצה לשתות את היין שהיא מציעה לו (6.258-62). "אל תשברי את איברי: אני חושש לשכוח כוח ולחימה"; לשכוח זה לאבד. הוא לא רוצה לאבד את כוחו כלוחם, ויודע שיש לו את הכוח הזה רק אם יש לו ראש צלול, ובלבו הכוח לחשוב על זה, וזו הדרך בה הוא בונה אותו. שכחה פותחת את הדרך להתרחשות הפוכה, מה שמוביל לאובדן, ניכור ואסון. [14](#)

אצל וירג'יל אנו מוצאים את השורות הבאות:

הנשמות שממלאות את השיטפון

הן אלו שלפי הגורל גופים אחרים צפויים להן:

באגם לתה הן טועמות שכחה ארוכה,

בטוחות בחיי העתיד, שוכחות את העבר. [13](#)

אנו נתקלים שוב בלתה, נהר השכחה, בשירתם של דנטה, ג'ון מילטון וג'ון קיטס. כל אחד מהם משתמש בו כדי לחקור נושאים של זיכרון ושכחה. בקומדיה האלוהית, ללתה יש את הכוח למחוק את זיכרונות המתים מחייהם הארציים כאשר הם נכנסים לממלכת העולם הבא. קיטס משתמש בו כדי להרהר על טבעו החולף של הניסיון האנושי, ומילטון מזכיר את לתה בגן העדן האבוד כדי להדגיש את הצדק האלוהי, ומתאר את השכחה כנוף שומם ועגום. נהר השכחה זורם דרך שממה קודרת, שם אובדן הזיכרון מוביל ליבשת קפואה וקשוחה של סערות והרס נצחיים:

אולימפוס שני מוקם ליד האלים, תחום של שכחה. אחרי הכל, האלים עצמם מעורבים בענייני האנושות, בין אם הם שולטים

רחוק מאלה זרם איטי ושקט,

לתה נהר השכחה מגלגל

את המבוך המימי שלו, שממנו מי ששותה,

מיד שוכח את מצבו הקודם ואת הווייתו,

שוכח גם שמחה וגם צער, עונג וכאב.

מעבר לשיטפון הזה יבשת קפואה

שוכנת חשוכה ופראית, מכה בסערות תמידיות

של סופות מתערבלות וברד נורא, אשר על אדמה מוצקה

אינו מפשיר, אלא מצטבר לערימה, ונראה כמו חורבות של
ערימה עתיקה; כל השאר שלג וקרח עמוקי. [15](#)

בהם ובין אם לאו. שכחה כדרך לתקן את הרוע הופכת, באופן
מוחלט יותר, לתנאי לכיבוש עולם אחר, שבו תיאורטית שום
דבר לא נשכח, שבו אין כל דבר טוב, אבל גם לא שום דבר
רע.

[...]

המילה [lêsmosunê] נוצרת לא כשלילה, אלא כאנלוגיה
וכמקבילה פעילה לזיכרון, כוח משלים, שאומרים שיש לו את
היכולת להרחיק מזל רע, כפי שתופותיה של הלנה מסוגלות
לעשות בכרך 4 של האודיסיאה. Lesmosyne מספקת
הפוגה מצער ומכאבים, ושכחה היא עבודת הקסם שלה. [16](#)

באמצעות אזכורים אלו, לתה מסמל את יחסי הגומלין המורכבים בין זיכרון, זהות והמצב האנושי. כאילו הכרחי לשכוח את
כל מה שעבר במהלך החיים הארציים לפני המעבר לעולם הבא. גאולה מבוקשת בשכחה.

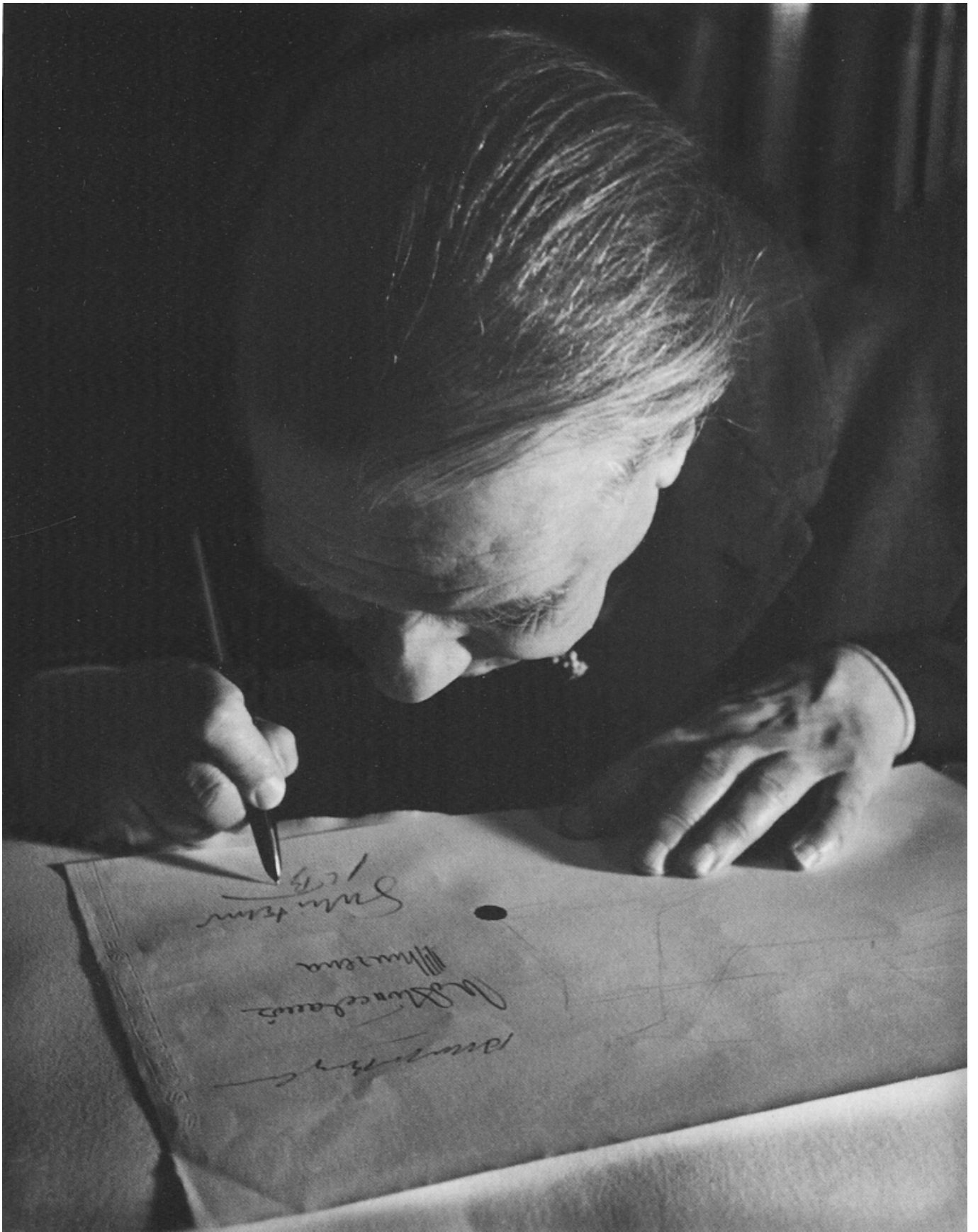
מי שוכח?

במובן מסוים, הנשמה עשויה לשכוח את חוויות העבר שלה, אבל יש דברים שמתנגדים לשכחה. כתיבה, עם הדואליות
המרתקת שלה, תופסת את שני העולמות - שכחה וזיכרון. אנו כותבים כדי להקל, כדי למסור את זיכרונותינו לדיו, לשחרר
את עצמנו ממשקלם. בכך אנו מאפשרים לטקסט לשאת את מה שאנו כבר לא צריכים להחזיק. אולם עצם פעולת השחרור
הזו הופכת את הזיכרון למשהו תמידי, מופקדת על הדף עד שגם הוא דוהה, נתפס במעגל הבלתי נמנע של זיכרון ושכחה:
tempus edax rerum. [17](#) מושג הארכיון מעניק מחסה בעצמו, כמובן, לזיכרון השם arkhe. אבל הוא גם חוסה מפני
הזיכרון הזה שעליו הוא מגונן: מה שאומר גם שהוא שוכח אותו. [18](#)

עלילותיהם של אנשים מסוימים מונצחות. אנו עדיין זוכרים את קליגולה, נירון, נבוכדנצר ורבים אחרים שהותירו את חותמם
על ההיסטוריה. אבן יסוד בפוליטיקה המודרנית היא חוסנם של העמים והתנגדותם לשכוח לעולם את האסונות שאירעו
להם: רעב, מלחמות, שואה ורצח עם. לעולם לא נשכח, מזמר ההמון. מי יזכור אז, ומי ישכח? למי מותר לשאול את
השאלה הזו? האם אנו באמת חופשיים מעול ההיסטוריה לזכור?

בין אלוהים למאמינים דתיים קיימת ברית זיכרון: בעוד שהמאמין עלול לחטוא ולשכוח לעתים את אלוהים, אלוהים
תמיד זוכר את המאמין. זה יוצר אסימטריה בין שכחה אנושית לזיכרון אלוהי. כפי שאוגוסטינוס הקדוש מביע
בוידויו: "אני קורא אליך, אלוהי, רחמני. אתה יצרת אותי, וגם כששכחתי אותך, אתה לא שכחת אותי." [19](#)

[2] [800px-Jorge_Luis_Borges_1963.png](#)

[3]
Alicia D'Amico (1933-2001) - Libro "Grandes Maestros de la fotografia argentina" Bagó
[4] [Public Domain](#)

ובכל זאת, האם חייו של אדם טובים יותר אם הוא נוטה לשכוח יותר? האם נוכל להתאים את האמירה המפורסמת של סוקרטס, "החיים הבלתי נבחנים אינם ראויים לחיותם", כדי לומר במקום זאת, "חיים שבהם אדם לעולם לא שוכח אינם ראויים לחיותם"? אולי בסופו של דבר, אנו עלולים לשכוח לעתים קרובות ולזכור עמוק יותר בשכחה שלנו. מי מאיתנו לא ניסה לשחזר את הזמן האבוד של פרוסט? גם כשאנו הופכים את הזמן, כמו שעון חול, כדאי אולי לאחוז במודעות לשכחה של עצמנו, כשאנו מתנדנדים בין הקו העדין של זיכרון לשכחה.

[5] [2.jpg](#)

[6] אמיר נאסר, מבטים חטופים, צילום אנלוגי, 2024

- 1. הגדרה מקוונת לאטימולוגיה: https://www.etymonline.com/word/forget#etymonline_v_11803 [7]
- 2. הגדרת המחבר
- 3. הגדרת המחבר, על בסיס קונטציות של הפועל בערבית.
- 4. ז'אן בולאק, "זיכרון/שכחה", מילון הבלתי ניתנים לתרגום: לקסיקון פילוסופי, עורכים: ברברה קאסין, מתרגמת ועורכת. אמילי אפטר, ז'אק לזרה ומייקל ווד, הוצאת אוניברסיטת פרינסטון, (2004) עמ' 636.
- 5. *Lethe: The Art and Critique of Forgetting* Harald Weinrich, 1997.
- 6. אני משתמש במילים 'לשכוח' ו'שיכחה' באופן חליפי, למרות שהראשונה מציינת פעולה מסויימת בעוד שהשניה מתייחסת למצב או תנאי מתמשכים שאנשים או דברים עשויים לחוות.
- 7. *Ficciones* Jorge Luis Borges, 1994, 90.

- 3.2 CR: *The New Centennial Review* Kodwo Eshun, "Further Consideration of Afrofuturism," [8](#). •
(Summer 2003): 287. •
, 90. *Ficciones* Borges, [9](#). •
, 92. *Ficciones* Borges, [10](#). •
, *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* Bollack, "Memory / Forgetfulness," [11](#). •
645. •
, 1874. *On the Advantage and Disadvantage of History for Life* Friedrich Nietzsche, [12](#). •
, 6.703, translated by Theodore C. Williams. *Aeneid* Virgil, [13](#). •
, *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* Bollack, "Memory / Forgetfulness," [14](#). •
638. •
, "Paradise Lost, Book II", 2007, *The Complete Poetry and Essential Prose of John Milton* [15](#). •
342. •
, *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* Bollack, "Memory / Forgetfulness," [16](#). •
639-40. •
הזמן, שטורף את כל הדברים. [17](#). •
25.2 (Summer 1995): *Diacritics* Jacques Derrida, "Archive Fever: a Freudian Impression," [18](#). •
9. •
, 1998, 262. *Confessions* Saint Augustine, [19](#). •

<http://tohumagazine.server288.com/he/article/%D7%91%D7%99%D7%9F-%D7%A9%D7%9B%D7%97%D7%94-%D7%9C%D7%96%D7%99%D7%9B%D7%A8%D7%95%D7%9F> **Source URL:**

Links

- [1] https://www.tohumagazine.com/sites/default/files/1_9.jpg
- [2] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/800px-jorgeluisborges1963png>
- [3] https://www.tohumagazine.com/sites/default/files/800px-Jorge_Luis_Borges_1963.png
- [4] <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3323218>
- [5] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/2jpg-8>
- [6] https://www.tohumagazine.com/sites/default/files/2_7.jpg
- [7] https://www.etymonline.com/word/forget#etymonline_v_11803